

Eckertovo gotovo posvemašnje zanemarivanje estetske dimenzije umjetničkog djela Grgec posvjedočuje njegovom kritikom djela glasovitih europskih književnika H. Ibsena i L. N. Tolstoja i kritikom pisaca hrvatske moderne A. Ujevića, Lj. Wiesnera i dr. Nasuprot shvaćanju koje umjetničkom djelu namjenjuje isključivo pragmatičnu, praktično-poučnu zadaću, Grgec se, premda je i sam bio promicatelj književnosti katoličke orijentacije, zauzeo za autonomiju umjetničkog djela, koja ga čini podložnim i estetskoj kritici. Grgec u knjizi raspravlja s Eckertom i drugim istaknutim predstavnicima HKP-a ne samo o umjetnosti, nego i o brojnim drugim političkim, socijalnim i kulturnim problemima, dajući pri tom knjizi zanimljiv polemički ton, ujedno očitujući vlastita stajališta. Donosi i dragocjene podatke o nekim istaknutim, danas gotovo potpuno zaboravljenim predstavnicima HKP-a (Otonu Szlaviku i dr.), koji uvelike obogaćuju spoznaje o djelovanju katoličkih laika s početka stoljeća, posebice stoga što ih ne možemo naći nigdje drugdje.

Već na temelju kratkog ocrta dijela sadržaja životopisne studije Petra Grgeca o Rudolfu Eckertu možemo zaključiti da ona, osim što predstavlja dragocjen prilog o povijesti hrvatskog katoličkog laikata, na zanimljiv i znanstveno utemeljen način zahvaća u neka od najprijeponijih pitanja političkog, socijalnog i kulturnog razvoja hrvatskog naroda tijekom prvih dvaju desetljeća XX. stoljeća. Njezin nedostatak – nepotpunost znanstvenog aparata – uvelike je nadmašen odmjerenošću kojom autor ocjenjuje suvremene prilike i osobe. Posebna vrijednost ove studije sadržana je u donošenju vrijednih podataka i o drugim istaknutim hrvatskim katolicima laicima i događajima vezanima uz njihovo djelovanje, na temelju izvora koji su za hrvatsku historiografiju vjerojatno nepovratno izgubljeni. Zbog svega navedenog Grgecovu knjigu valja preporučiti kao vrijedan prinos istraživanju povijesti HKP-a.

Zoran Grijak

MACIEJ JANOWSKI, Inteligencja wobec wyzwań nowoczesności. Dylematy ideowe polskiej demokracji liberalnej w Galicji w latach 1889–1914. [Inteligencija prema izazovima suvremenosti. Idejne dileme poljske liberalne demokracije u Galiciji 1889.–1914.], Instytut Historii PAN, Warszawa 1996., str. 271

Maciej Janowski, mladi znanstvenik Povijesnog instituta Poljske akademije znanosti u Varšavi, objavio je svoju prvu knjigu u kojoj se bavi analizom položaja relativno nevelike političke grupacije liberalno-demokratske orijentacije u Galiciji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Ta politička grupacija uživala je podršku uglavnom intelektualaca – i inteligencije u širem smislu te riječi – u Krakovu i nekim drugim gradovima Galicije, a tek je potkraj stoljeća stekla ponešto utjecaja na politički život pokrajine. Ipak, početkom 20. stoljeća taj je utjecaj bio znatno smanjen pod pritiskom modernih masovnih političkih stranaka. Autor smatra da predstavljanje političkih i idejnih dilema poljskih liberalnih demokrata u Galiciji može uveliko pomoći u razumijevanju sudbine liberalnih pokreta u cijeloj Srednjoistočnoj Europi. Svoju analizu Janowski stavlja u široki kontekst srednjoeuropske zbilje, a za komparaciju koristi ponajviše primjer Čeha, Mađara i austrijskih Nijemaca.

Krajem 19. stoljeća u cijeloj Srednjoistočnoj Europi došlo je do velikih promjena u političkom životu. S pojavom novih masovnih političkih stranaka utjecaj su gubile elitne grupacije. Nacionalističke, socijalističke i seljačke stranke potisnule su s političke pozornice konzervativce i liberale. Položaj liberala u toj regiji nije bio lak tijekom cijelog 19. stoljeća, jer su oni pokušavali prenijeti zapadne ideje slobode i napretka u nepovoljno ozračje zaostalih krajeva. Pojava masovnih političkih pokreta tu je situaciju još više otežala zbog toga što su liberalne struje bile po svojoj prirodi elitističke. Potkraj 19. stoljeća politički su se sukobi, ne samo u poljskim zemljama, počeli voditi oko tema aktualnih do danas. Politička situacija u Galiciji godine 1914. nesumnjivo je bila sličnija situaciji iz međuratnog razdoblja nego onoj iz 1890. godine, a današnja nacionalistička, socijalistička, katolička i seljačka politička frazeologija vezana je uz frazeologiju nastalu u Galiciji prije stotinu godina.

Janowski u svojoj knjizi pokušava odgovoriti na neka pitanja koja se u vezi s time nameću. Koje su bile stvarne mogućnosti liberala? U čemu se liberalne ideje u Srednjoj Europi razlikuju od zapadnog – napose britanskog – modela? Kakav je njihov odnos prema drugim strankama, primjerice socijalističkim i klerikalnim? Kakav je bio njihov stav prema nacionalnim pitanjima i nacionalizmu? Koliko je položaj galicijskih liberala bio karakterističan za liberale u tom dijelu Europe? Pronalaženje tih tipičnih pojava pomaže odgovoriti na pitanje koje je bilo stvarno mjesto Poljske u Europi. Janowski kritizira pokušaje da se stanje u Poljskoj komparira isključivo sa stanjem u Zapadnoj Europi jer se tako može doći do pogrešnog zaključka da je Poljska izuzetno zaostala, retardirana, ili pak da je izuzetna, drugačija od svih i posebna. Po njegovom mišljenju položaj galicijskih liberala bio je po mnogočemu tipičan za naš dio kontinenta. Također, Janowski se ne slaže s isključivo općepoljskim usporedbama. Nasuprot tome, on zagovara analizu u kontekstu Austro-ugarske.

Kako sam autor naglašava u uvodnom dijelu knjige, njegov je cilj predstaviti liberalno-demokratsku ideju u Galiciji, a ne povijest te političke grupacije. Stoga je njegov pristup tematski, a ne kronološki. Knjiga se sastoji od sedam poglavlja od kojih je prvo posvećeno općim problemima srednjoeuropskog liberalizma. U njemu je također kratki pregled povijesti liberalnih-demokrata u Galiciji. Kao početak kronološkog pregleda autor je izabrao godinu 1889., kad su liberalni demokrati prvi put odlučili nastupiti samostalno na izborima za Galicijski Sejm (sabor), a kao kraj 1914. godinu – početak Prvoga svjetskog rata. Iako je u svom djelu obuhvatio cijelu Galiciju, Janowski se posebno bavi Zapadnom Galacijom, što zbog nedostuposti izvora, što zbog znatno manjeg utjecaja liberalnih-demokrata u njezinom istočnom dijelu, gdje je velik utjecaj stekla nacionalno-demokratska stranka.

Najveći dio knjige, poglavlja od drugoga do sedmog, posvećen je pojedinim aspektima liberalno-demokratske ideje, s posebnim naglaskom na nacionalno pitanje, koje se zbog situacije moralo naći među najbitnijima. Janowski analizira nacionalnu ideju liberalnih demokrata i koncepciju nacije, njihovo mišljenje o nezavisnosti Poljske, te odnos prema Austriji. Posebna poglavlja autor posvećuje odnosu liberalnih demokrata prema Ukrajinčima i Židovima. U svojoj knjizi Janowski obrađuje i njihovu koncepciju nacionalnog školstva i ekonomskog razvitka zemlje, te njihov stav prema građanskim slobodama, reformama izbornog zakona i uvođenju općeg prava glasa, društvenim pitanjima, religiji i katoličkoj crkvi. Propadanje liberalne ideje u Galiciji autor stavlja u kontekst opće krize liberalizma na početku 20. stoljeća i pokušava otkriti koji su bili glavni razlozi tome propadanju.

Svoj pokušaj rekonstrukcije ideja galicijskih liberalnih demokrata Janowski je utemeljio na lektiri novina liberalne orijentacije, primjerice »Nowe Reforme« ili »Krytyke«, te novina drugih političkih orijentacija koje su s liberalima polemizirale, potom na stenogramima zasjedanja Galicijskog Sejma, mnogim memoarima i knjigama publicističke naravi, te arhivskoj građi – uglavnom pismima. Osim toga, autor je iskoristio i bogatu historiografsku literaturu, kako poljsku, tako i stranu.

Magdalena Najbar-Agičić